

הרב יעקב שפירא

לייקווד

תהום רבה בין קריאה בתורה לבין ההלכה המסורה?

כבוד הגליון הנהדר 'פשוט המתחדשים' שלו' וברכה.

אני שמח לקבל את גליונכם המעניין והמחכים מדי חודש בחודשו.

המאמרים המתפרסמים בו מעלים בי מחשבות רבות ומועילות, והרבה החכמתי במקרא מאז הוא מגיע לידי. תזכו להגדיל תורה ולהאדירה.

כתב העת הנכבד מרבה לעסוק גם בפער כביכול בין הפשט לדרש. עיון קל בגליונות האחרונים יוכיח זאת, אם זה בפולמוס 'מחרת השבת' שהתפרסם בגליון חג שבועות האחרון, או במדור 'בתורתם של רבותינו' ובמאמרים רבים.

חידוש בולט נתחדש אצלכם ע"י הרב חיים מצגר שליט"א במאמריו ובהערותיו המרתקים והמיוחדים במינם. את דרכו החדשה מייחס הכותב שליט"א לנצי"ב מוולוז'ין³¹

וכך הוא כותב:

"אחת מן הדרכים בהן משתמשים המפרשים ליישב את הסתירות שבין הפשט לדרש הינה לנקוט כי קיים הבדל בין חובת שעה ובין חובת דורות. צורת המצווה לשעתה היא כפשט הפסוקים וצורת המצווה לדורות היא כדרש הפסוקים. אף כאשר חז"ל מראים על רמזים בלשון הפסוקים לדרך הדרש אין זה אומר שמעולם התפרשו כך הפסוקים, אלא רמזה לנו התורה כיצד ניתנים הפסוקים להתפרש בזמן שיש סיבה [הלכתית!] שהמצווה אינה נוהגת כמשמעה הפשוט".

וקשה לקבל יסוד זה מכמה טעמים:

א. ביסוד זה נעקרת ההלכה לגמרי מפשט המקרא, ונפערת לה תהום רבה בין קריאה בתורה לבין ההלכה המסורה. אם עד עתה טרחנו לבאר את הכתוב על פי ההלכה, מעתה לא נצטרך לכך יותר, כי המדרש – ההלכה הוא לדורות, רק המקרא דיבר לשעה.

³¹ דברי הנצי"ב הם בנוגע לפרשת שילוח מחנות (במדבר ה). אבל שם יתגלה למעיין (במהלך הפסוקים) כי יש דיוק נוסף בפסוק "ויעשו כן בני ישראל וישלחו אותם אל מחוץ למחנה כאשר דיבר ה' אל משה", ולא כתיב "כאשר ציווה" ככלל המקומות, ומדייק הנצי"ב שדווקא כאן בני" עשו במדבר 'כאשר דיבר' – 'שטחיות הפרשה בתורה שבכתב', 'אע"פ שבאו הרבה קבלות בתורה שבע"פ, אבל כל זה היה לדורות...' (לשון הנצי"ב). יוצא אם כן שיש דיוק קריטי בפרשה זו שלא שייכת בכל מקום, כגון במצוות תרומת הדשן, ואם כן מניין לנו לחדש חידושים על דרך זו בשאר הפרשות שבתורה שלא מפורש בהם שעשו 'כאשר דיבר'.

מנחם אב תשע"ז מילון

דברים אלו קשה להולמם, אפילו לפי המבואר באדרת אליהו להגר"א בפרשת משפטים שתכונה זו [שדרש ופשט מתהפכים] היא "מגדולת תורתנו שבעל פה, שהיא הלכה למשה מסיני, והיא מתהפכת כחומר חותם", מכל מקום מדגיש הגר"א "על כן צריך שידע פשוטו של תורה, שידע החותם".

ב. עוד נמצא לפי זה שפשט התורה הוא לא נצחי, רק מדרשו הוא נצחי. וחלילה לומר חידוש כזה. וכי לחינם ניתנה תורה כך.

זאת ועוד, פשטים מתחדשים הם נפלאים, אבל כאן הבן שואל – למה פרטה תורה פרטים בנאליים, וכי נסכים לומר שעל דרך הפשט אין עומק בכתוב עצמו. למשל: האם ציון העובדה - שלוט אפה מצות למלאכים, רק בגלל שהיה לעת ערב - מספק אותנו ?

ג. כמו כן ראוי לתת את הדעת לחידוש נוסף שמובלע במאמר, ואם אכן נתכוון לכך הכותב שליט"א, יואיל בטובו להביא מקור לדבריו.

במאמר מוצג בצורה בהירה גדר תרומת הדשן מדאורייתא שציוותה תורה והשפעתה לדורות, אבל אינני יכול להתעלם ממשפט אחד שאע"פ שיתכן שנדחה, אבל גם כהוא אמינא יש לבחון אם אריך לכותבו:

"אפשר כי חז"ל הבינו מסברא שלא יתכן שתתבטל לגמרי מצווה מן התורה. לכן עושים כעין 'זכר לדבר' ומקיימים במצוות תרומת הדשן את השלב הראשון של פינוי הדשן. מכיוון שמדובר רק ב'זכר' אין עושים זאת בכל הדשן אלא במעט דשן בלבד".

בעצם, מוצעת כאן האפשרות שחז"ל למדו את ההלכה מעצמם ולא קיבלוה מסיני כהווייתה [את המצווה 'לדורות'], וכאן הלב מסרב לקבל חידוש זה – שההלכות שבידינו לא זו בלבד שאינן פשוטם של מקראות, אלא אף הן נתחדשו ע"י דרשות חכמים ולא קיבלוה מסיני. ואף שכותב המאמר ממשיך במאמרו לבאר את הגדר מדאורייתא ולא משלים עם הנחה זו, מכל מקום אף כהוא אמינא קשים הדברים מאוד.

ואסיים בתפילה לפני ה',

שתזכו לכוון לאמיתה של תורה ולא תצא תקלה מתחת ידיכם.

הרב חיים מצגר

ירושלים

פשוטו לשעה מדרשו לדורות

תשואות חן לרב המעיר על התייחסותו לדברי. הנקודות שהעלה נוגעות לא רק לנושאים שכתבתי עליהם, אלא לפרשיות רבות בתורה.

להלן עיקר טענותיו כפי הבנתי:

- א. קשה לקבל שפשט התורה אינו ההלכה המחייבת לדורות. דרך זו חדשה היא, ואין לה מקור מוסמך במפרשי המקרא.
- ב. לפי הפרשנות שהפשט נכתב כהלכה לשעתו, מדוע הוצרכה התורה לכתוב דבר שאינו נוהג לדורות?
- ג. כל פירושי חז"ל למצוות נמסרו בקבלה ממשה כפי ששמעם מסיני, ואין להתבטא על פירוש מסויים שפירשוהו חז"ל מסברא.

לפני שאגיב באופן מפורט לטענותיו, אעיר כי בפרשיות שכתבתי עליהם לא חידשתי את 'פשטיה דקרא', אלא לקחתי את פשטיה דקרא המוסכם וחידשתי שהוא נהג להלכה לשעתו. אם נמאן לקבל את הכלל 'פשוטו לשעתו ומדרשו לדורות' – נתחייב לעיין ולמצוא יישוב אחר לסתירת הפשט והדרש, ולברר מדוע זה נכתבה התורה בצורה שהפשט מנוגד להלכה.

לגבי פרשת תרומת הדשן ציטטתי בשם בכור שור את פירוש פשוטו של מקרא [שתרומת ופינוי הדשן הינם מצוה אחת הנעשית בשני שלבים], וכמדומני שכל אדם הקורא את הפרשיה ללא דעות קדומות יסכים שכך הוא פשטיה דקרא. ציטטתי אף את תירוצו של בכור שור לסתירת הפשט והדרש והראיתי כי תירוצו אינו מוסכם בראשונים, ולפיכך הצעתי תירוץ שונה. אם התירוץ שחידשתי אינו נכון, מתבקשים הלומדים לבוא ולתרץ בדרך אחרת את סתירת הפשט והדרש.

לגבי איסור שרוע וקלוט כתבתי את פשוטו של מקרא ללא מקור [לומר ששרוע וקלוט אסורים בקרבן נדר ומותרים בקרבן נדבה]. כעת אוסיף כי פירוש פשטני זה נכתב בספר בכור שור ובחזקוני על אתר ובפירוש רד"ק לספר מלאכי (סוף פרק א), וכמדומני שכך צוטטה המצוה בספר המצוות לרס"ג¹. אם התירוץ שהצעתי לסתירת הפשט והדרש אינו נכון, מתבקשים הלומדים לבוא ולתרץ סתירה זו בדרך אחרת.

¹ רס"ג כתב שני חיבורים על מניין המצוות, חיבור אחד הינו פיוט על תריג מצוות, וחיבור שני הינו ספר על מניין המצוות. החיבור הראשון התפרסם מאד בזכות הרב ירוחם פישל פערלא שכתב עליו פירוש עצום של מספר כרכים, החיבור השני טרם התפרסם ומתעתד לצאת לאור על ידי הרב חיים סבתו ואחיו. אם זכרוני אינו מכזב בי, שמעתי מהרב סבתו שרס"ג מצטט את מצוות שרוע וקלוט כפשטיה דקרא.

הבה ונדון בטענותיו של הרב שפירא אחת לאחת.

מקורות הכלל 'פשוטו לשעתו ומדרשו לדורות'

ניתן להצביע על דוגמאות שונות בספרי המפרשים לדרך הפרשנות 'פשוטו לשעתו ומדרשו לדורות', ונציין לדוגמאות הבולטות.

נפתח בדברי רבינו הגר"א המתייחס לדין שחיתת הפרה שלהלכה פסולה בזר [כדעת רב, יומא מב ע"א], ומעיר הגר"א:

"ופשטות הפסוקים משמע כשמואל ולא כרב, אבל בזוהר מצאתי הכרעה בין שני הדעות, שפרה הראשונה אפילו בזר היה כשר שחיתתה ושריפתה, אבל לדורות פסולין בזר. כמו שמצינו דפרה הראשונה היה קלה קדושתה שהיא כשירה בסגן, אבל לדורות דווקא בכהן גדול, וכמו כן בשני עבודות שחיטה ושריפה, חמור לדורות שפסולים בזר."

(אדרת אליהו, במדבר יט ג)

הרי שפשוטו של מקרא הינו ההלכה לשעה, ומדרשו של מקרא הינו ההלכה לדורות. נמשיך ונציין לשניים מרבתינו האחרונים שטבעו בפירוש כלל קבוע של פשוטו לשעתו ומדרשו לדורות.

האחד הוא רבינו הנצי"ב הכותב:

"וכמה קראי יש להם פירושים במדבר באופן אחר מלדורות"

(העמק דבר, במדבר יט ז).

השני הוא בן דורו של הנצי"ב, הרב מרדכי גימפל יפה מרזינאי ויהוד, אשר היה מגדולי דורו ועקב שריפת רוב כתביו כמעט נשכח שמו.

רמ"ג חיבר ביאור בשם 'תכלת מרדכי' על פירוש הרמב"ן לתורה, נדפס בירושלים תשי"ד ושב ונדפס בין מפרשי הרמב"ן במהדורת מכון ירושלים.

וכה כתב רמ"ג (ויקרא ב יד):

"... על פי כלל אחד המתפרש על ידי זה כמה פרטי פסוקים ורובן בספר ויקרא. ומחמת שלענ"ד נראה בדרך הפשוט הזה על פי מסורת קבלת חז"ל היוצא לנו אחר העיון בעומק הפשט במקומות הרבה עד שבכמה מקומות יהיה זה כמו תשובה למינים שפקרו כבעל 'החלוץ' וסיעתו ממשכילי דורינו. והוא כי הרבה דינים לא היו נהוגים אז במדבר... > כאן האריך המחבר בדוגמאות, וסיים: > ואכמ"ל, רק רשמתי מעט הנלע"ד למפתח גדול לפתוח בו מנעולי תוה"ק שבכתב ובע"פ בכמה מקומות..."

היות שהנצי"ב לא הרחיב בדוגמאות כרמ"ג, נציין למספר מקומות בכתביו:

א. פרשת שילוח טמאים נהגה במדבר באופן שונה מלדורות. במדבר היו הלכות מיוחדות לשילוח טמאים: 1. מצורע שקדמה צרעתו למתן תורה היה משתלח למרות שהוא טהור (העמ"ד במדבר ה ב). 2. טמאי מת היו משתלחים מחוץ למחנה ישראל ולא רק מחוץ למחנה שכינה (שם). 3. זבים היו משתלחים מחוץ למחנה ישראל ולא רק מחוץ למחנה לוייה (שם פסוק ד).

הרב שפירא טוען כי הנצי"ב הסתמך על 'דיוק קריטי' בהמשך הפרשיה המוכיח במפורש שיש במקרה זה חילוק בין חובת שעה לחובת דורות. אמנם המעיין בדברי הנצי"ב יראה כי הציג את פירושו בהסתמך על קושיות בסתירת הפשט והדרש וכדומה, הרי שעצם הסתירה בין הפשט והדרש היא הסיבה העיקרית בשלה השתמש ביסוד זה, ורק בהמשך הפרשיה הוסיף כי לדרכו ניתן להבין את שינוי הלשון ששם.

ב. דיני שחיטה נהגו במדבר באופן שונה מלדורות. ולפיכך הפסוק "וְחָלַב נְבֵלָה וְחָלַב טְרֵפָה.. וְאָכַל לֹא תֹאכְלֶהוּ" (ויקרא ז כד) יכל להתפרש כפשוטו, (העמ"ד שם, עיי"ש היטב).

ג. דיני קרבן נדבה נהגו במדבר באופן שונה מלדורות. במדבר מי שהקריב שלמים לצורך אכילת בשר היו הלכות מיוחדות לקרבנו: 1. לא הייתה מצוות עשה באכילת הבשר (העמ"ד ויקרא יז ה). 2. לא היה חיוב כרת על אכילת הבשר בטומאת הגוף (העמ"ד שם וכן פרק ז פסוק כ). 3. לא יכל הקרבן להיקרב כקרבן תודה (שם ז יא). 4. לא היה איסור להטיל מום בקרבן זה (שם כב כא). 5. לא היה חיוב נסכים על הקרבן, אפילו למאן דאמר שקרבו נסכים במדבר (רינה של תורה, שה"ש ה א).

ד. דיני פרה אדומה נהגו במדבר באופן שונה מלדורות. פרת מדבר הייתה כשרה דווקא בסגן (יומא מב ע"ב, העמ"ד במדבר יט ב). פרת מדבר צריכה להישמר ולערב ממנה בכל פרה שלדורות (העמ"ד שם פסוק ט). השווה גם לחידוש הגר"א המצוטט למעלה.

הדוגמאות שהובאו בספרים הנזכרים אינן ממיין אחד. יש מהן שההלכה לשעתה הייתה שונה, ויש מהן שההלכה נכתבה באופן מסויים מחמת שכך הוצרכה לשעתה בשל תנאים מסוימים שהיו רק באותו הזמן². יש מהן שנרמזו בפרשה כי מתפרשת היא לשעתה, ויש שהיה נצרך ללמוד זאת ממקורות מקבילים. יש שפשוטה של פרשה לשעה ומדרשה לדורות, ויש שפשוטה של פרשה הינו המצוה לדורות ונרמז בה מיעוט לחובת שעה. סוף סוף הכלל כלל אחד: חובת שעה שונה מחובת דורות, וצריכה התורה להתפרש באופן המתאים לשעה ולדורות³.

² דרך זו מתבטאת באופן קיצוני במאמרו של הרב אברהם מנחם הורוויץ (פשוט המתחדשים, גליון חמישי, ע' 14-15) הטוען לגבי פרשיות הלכתיות המתייחסות לדוגמה מסוימת שהדוגמה נבחרה מפני שכך אירע מעשה בזמן המדבר.

³ מובן כי הכוונה לגדרים תורניים הלכתיים, ולא ח"ו לתת תורת כל דור ודור ביזו, להחליט אלו מצוות נושאות חן בעיניו, ואלו מצוות 'אינן מתאימות' לרוח הזמן והתקופה, כדרך הרפורמים שר"י וחבריהם.

מנחם אב תשע"ז מילון

להרחבה נוספת ראה בספר 'פשוטו של מקרא' מאת הרב יהודה קופרמן זצ"ל, מדור א, פרקים ו - ז ונספחיהם. אף באיסוף המקורות שלמעלה הסתמכנו הרבה על ספרו של הרב קופרמן.

משמעות דרך הפשט

הרב שפירא העלה שאלה גדולה, מדוע ייכתב ב[פשוטה של] תורה דבר שאינו נוהג לדורות? שאלה זו קשה לא רק על הכלל 'פשוטו לשעתו ומדרשו לדורות', אלא על פרשיות רבות בתורה, המאריכות בחובת שעה ומקצרות בחובת דורות.

הנה המשכן וכליו, הנה ימי המילואים, הנה סדרי דגלים, הנה מלחמת מדיין וחלוקת שללם - מדוע הרחיבה התורה בפירוט רב בעניינים ארעים שנגעו לשעתם בלבד?

אף מצוות הקרבנות ודומיהן מתייחסות באופן קבע ל'פתח אהל מועד' וכדומה, בהתאם לנתונים בזמן נדודי ישראל במדבר.

נראה ברור, כשם שחביבה שיחתם של עבדי אבות מתורתם של בנים, כך חביבה ארעיותם של דור המדבר מקביעותם של בנים. חביב היסוד מן הבניין וחביב השורש מן הענף. מעשי אבות סימן לבנים, ומצוות אבות שורש למצוות בנים.

בחיזוניתה של כנסת ישראל תלויה היא במקדש קבוע, ובשעת הגלות מתרחקים הבנים מעל שולחן אביהם. בפנימיותה של כנסת ישראל קיים תמיד משכן נייד אשר הולך עמם באשר ילכו - "וַאֲהִי לָהֶם לְמִקְדָּשׁ מְעֻט בְּאַרְצוֹת אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁם" (יחזקאל יא טז).

בחיזוניתה של כנסת ישראל עוברת היא שינויים לדורות, עם ישראל נכנסים לארץ ישראל איש תחת גפנו ותחת תאנתו, ומגיעים למקדש לפרקים. בפנימיותה של כנסת ישראל עומדת היא תמיד במצב של "סִבְבָּנְהוּ יְבוֹנְנְהוּ יִצְרְנְהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינָו" - 'אשרינהו סחור סחור לשכינתיה' - 'סבבם והקיפם בעננים וסבבם בדגלים לארבע רוחות' (דברים לב י, אונקלוס ורש"י שם).

אף מצוות ימי המילואים ומלחמת מדין ודומיהן הינן מצוות מהותיות הנקבעות לדורות באופיה ומהותה של כנסת ישראל.

כן אף בענייננו, מבחינה רעיונית יש קיום לדורות למצב שבו המזבח כלי שרת וישראל אסורים בבשר תאווה, ומצב זה ראוי שיחקק בפשטיה דקרא בפירוט גדרי הלכותיו. כל סיפורי התורה וכל מצוות התורה קיימים לנצח בעולמה הפנימי של כנסת ישראל, ומכוננים את ההתייחסות הראויה לעולם בכל דור ודור.

הרב יהודה קופרמן עסק אף הוא בשאלה שהעלה הרב שפירא, וכתב פרק שלם על 'הנצחיות של הלכה לשעה' להראות כי ההלכה שהיתה לשעה יכולה לחזור ולהיות הלכה למעשה בנסיבות מסויימות ('פשוטו של מקרא', מדור א פרק ז).

פירושי חז"ל מסברא או ממסורת

מדברי הרב המשיג נראה לכאורה שהוא מניח כדבר פשוט שכל פירושי חז"ל הינם במסורת למשה מסיני. איני יודע מניין לו זאת, הלא הלכות רבות למדו חז"ל מסברא או ממידות שהתורה נדרשת בהם כידוע לכל בר בי רב, וכל התלמוד מלא מזה. וכן לשון הרמב"ם בהקדמתו למשנה:

”ומה שלא שמעו מן הנביא ע"ה [- משה רבינו] יש בסעיפיו משא ומתן, ונלמד בו הדין בדרכי העיון בשלש עשרה המדות שניתנו לו בסיני, והן י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן... ודע, שהנבואה [-נבואת שאר הנביאים] לא תועיל בעיון בפירושי התורה ולמידת הדינים ביי"ג מדות, אלא מה שיעשה יהושע ופינחס בעניני העיון והדין הוא מה שיעשה רבינא ורב אשי.”

כנראה הוקשה לרב שפירא, הואיל והננו עוסקים כאן בהגדרה כללית של מצוה ולא בדין פרטי, מסתבר שפירוש המצוה נמסר במסורת מפי משה, ללמד כיצד תתקיים מצוות הדשן בשעה שיתחלף המזבח. ההנחה אפשרית אך איני רואה בה בכדי הכרח. עכ"פ, לו יהי כדבריו, במאמר הסברתי את ההגיון של שינוי צורת המצוה לפי השינוי במהות המזבח, והחפץ יוכל לומר שחילוק זה לא נלמד מסברא אלא ממסורת מפורשת הלכה למשה מסיני.